

hemzelf tegen een ruime honorering als hoogleraar aan dat Instituut te benoemen. In 1864 verhuisde Veth naar Leiden, naar een Instituut dat vanaf het begin te weinig studenten trok, maar juist daardoor voor Veth het voordeel opleverde dat hij zich bijna geheel aan zijn „eigen werk” kon wijden. Aan het onderwijs liet hij zich weinig gelegen liggen. Een oud-student herinnert zich: „Dan had hij zijn *Java* voor zich - een geleerd compilatiewerk van Java - las uit den treure voor, zonder opkijken. Dat was zo gruwzaam vervelend en slaapverwekkend, dat ik na een paar maanden diens colleges niet meer bezocht en op mijn eigen houtje *Java* ging bestudeeren.” (p. 279).

Veth - zo zal duidelijk zijn - heeft altijd goed voor zichzelf gezorgd en kon aan het eind van zijn leven dan ook terugkijken op een buitengewoon succesvolle carrière. Op p. 285 van de biografie staat een foto van Veth rond zijn zestigste, behangen met binnen- en buitenlandse onderscheidingen. Er zijn in de negentiende eeuw verschillende mensen geweest die in Indië fortuin gemaakt hebben, maar Veth is waarschijnlijk de enige die een Indisch fortuin gemaakt heeft zonder zijn studeerkamer te verlaten. Alhoewel Veth zijn hele leven geklaagd heeft over ziekte en misselijkheid, droefgeestige familieomstandigheden en gebrek aan geld, sterft hij als een vermogend man in een prachtige villa bij Arnhem met vrij uitzicht over de Rijn.

Van der Velde merkt in zijn biografie af en toe enigszins spijtig op dat Veth na zijn dood zo snel vergeten is. „Bij mijn weten zijn tot op heden geen straten, viaducten, pleinen, wateren of gebouwen naar Verh genoemd.” (p. 395). Dat „tot op heden” klinkt alsof Van der Velde daar het liefst morgen nog verandering in zou willen brengen. Het is misschien wel een begrijpelijk verlangen van iemand die zich zo grondig in zijn leven en werk heeft verdiept en voor dat werk oprecht bewondering koestert. Het blijkt uit elke bladzijde van deze goed geschreven biografie; en ook uit het feit dat Van der Velde een eigen plekje voor Veth op het internet heeft gecreëerd: op www.paulvandervelde.nl. Maar voor iemand die het leven en werk van Veth vanaf de zijlijn bekijkt, lijkt er wel enige rechtvaardigheid te schuilen in het feit dat iemand die in zijn eigen tijd zo met eerbewijzen en lof is overladen, het met wat minder moet doen van de kant van het nageslacht.

In 1895 werd Veth op de Algemene Begraafplaats in zijn geboortestad Dordrecht begraven. Drie jaar later verrees op zijn graf een monument: een allegorische voorstelling van Nederlands-Indië in de vorm van een jonge Javaanse vrouw op ware grootte, die de inhoud van een hoorn des overvloeds laat neerdalen op Veths tombe. Volgens kenners was de beeldhouwer erin geslaagd een „zuivere weergave” te scheppen van „eene Javaansche vrouw en niet - zooals dat tot dan bijna steeds geschiedde - de afbeelding van een, in Javaansch maskaradepakje gestoken, Europeesch model.” (p. 318).

Een echte Javaanse op een koude, winderige begraafplaats in Dordrecht. Ze staat er nog steeds en wordt gedurende de wintermaanden op kosten van de gemeente stevig ingepakt. Het is een prachtig symbool van de Indische liefde van Pieter Johannes Veth.

Olf Praamstra

PAUL VAN DER VELDE, *Een Indische liefde, P.J. Veth (1814-1895) en de inburgering van Nederlands-Indië*. Balans, [z.p.], 2000, 451 p.

Geschiedenis van de Frontbeweging in de Eerste Wereldoorlog

Bij mijn onderzoek naar het Vlaams-nationalisme tijdens het interbellum en de Tweede Wereldoorlog constateerde ik hoe essentieel de erfenis van de Eerste Wereldoorlog is om de verdere evolutie te verklaren. Activisme en Frontbeweging zijn de bronnen waaruit een beweging sproot die nauwelijks twee decennia later in een zwarte draaikolk tenonderging. Het activisme provoceerde een breuk met de democratische legitimiteit en een revolutionaire strategie. De Frontbeweging was de funderingsmythe van het anti-Belgisch Vlaams-nationalisme. De lotgevallen van een groep contesterende Vlaamsgezinde frontsoldaten, ploeterend in het slijk van de IJzervlakte, kregen een existentiële betekenis. Het „idealistische Vlaanderen” bond de strijd aan tegen België dat het „Vlaamse offer” had onteerd voor de belangen van de Franstaligen. Het oorlogstoneel bood een sterk scenario. Vlaamse „helden” offerden zich op het slagveld opdat Vlaanderen zou leven. „Hier ons bloed, want neer ons recht?” Maar de Vlaamshatende staat weigerde rechtvaardigheid en dus hadden de overlevenden de plicht de taak te volbrengen. Op de graven, aan de stenen gedenktekens

zwoeren zij Vlaanderen trouw en vervloekten ze België, terwijl het „Vlaamse lijden aan het front” als een rituele vertelling herinnerde aan de inzet. „Hier liggen hun lijken als zaden in 't zand, hoop op de oogst o Vlaanderen.”

Het belang van de Frontbeweging ligt voor een groot deel in de ritualisering en mythologisering na de oorlog. Misschien heeft het daarom zo lang moeten duren voordat aan de oorlogsgeschiedenis een wetenschappelijke monografie werd gewijd. Onze kennis was tot nog toe grotendeels gebaseerd op de bekende werken van Arie W. Willemsen (*Het Vlaams-nationalisme*, Groningen, 1958¹; Utrecht, 1969²) en Hendrik J. Elias (*25 jaar Vlaamse Beweging*, deel I, Antwerpen, 1969). Beide auteurs steunden sterk op de getuigenissen van enkele kroongetuigen als Adiel Debeuckelaere en Hendrik Borginon, respectievelijk „ruwaard” (leider) en „geheimschrijver” van de clandestiene Frontbeweging. Aan de Katholieke Universiteit Leuven vond in 1974 nog een colloquium plaats over „De Vlaamse beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog”. Sommigen herinneren zich nog levendig het kabaal dat werd gemaakt door aanwezigen als Ward Hermans, die niet aanvaardde dat aan de mythen werd geraakt. De geschiedenis van de Frontbeweging was overigens al onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog het voorwerp van een hevige polemiek. De Belgisch-patriottische publicist Armand Wullus, beter bekend onder zijn pseudoniem Rudiger, beschuldigde Adiel Debeuckelaere op basis van Duitse en activistische archieven van hoogverraad. De aanwijzingen waren sterk genoeg om Debeuckelaere voor de krijgsraad te dagen. Hij werd vrijgesproken omdat alle betrokkenen de lippen stijf op elkaar hielden, wat later door sommigen werd uitgelegd als lafheid jegens de revolutionaire missie van de Frontbeweging en „de sublieme deserteurs” die deze missie volbrachten. Want dat de leiders van de Frontbeweging „het uur van Vlaanderen” hadden kunnen doen slaan door een opstand te ontketenen, daar waren vele Vlaams-nationalisten van overtuigd. De in 1923 geschreven en onlangs heruitgegeven geromanceerde geschiedenis van de Frontbeweging van Jozef Simons, *Eer Vlaanderen vergaat* (1927¹; 1999²) weerspiegelt deze atmosfeer zeer goed.

Tegenover deze geschiedenis van permanente mythologisering en ontmythologisering,

verdachtmaking en verheerlijking, is allereerst de methode van de uiterste empirische precisie op basis van een uitgebreide heuristiek opgewassen. Daniël Vanacker is er de geknipte man voor. Hij viel eerder op met een werk over het Gentse activisme (*Het activistisch avontuur*, Gent, 1991) en een geannoteerde uitgave van Cyriel Verschaeves oorlogsdagboek (*Cyriel Verschaeve: oorlogsindrukken*, Gent, 1996). De Gentse journalist van *Het Nieuwsblad* en *De Standaard* staat garant voor een empirisch sterk onderbouwd verhaal en een uiterst deskundige analyse van de bronnen. De heuristiek is indrukwekkend. Vanacker put informatie uit tientallen archiefvondsten die verspreid zijn over openbare en privé-archieven. Daarbij zijn de archieven van koning Albert I, legerarchieven, archieven van politici en vooral van leden van de Frontbeweging. Daarnaast turfde de auteur bijna twintig kranten.

Het levert een boek op van bijna 500 pagina's waarin de Vlaamsgezinde contestatie aan het IJzerfront veel omvattender en preciezer uit de doeken wordt gedaan dan tot nog toe. Dat levert vanzelfsprekend zeer veel nieuwe gegevens op, maar het globale beeld zoals dit in de wetenschappelijke literatuur al bekend was, wordt niet fundamenteel gewijzigd. De clandestiene Frontbeweging was een kleine beweging. Bij haar ontstaan in 1917 telde ze een tweehonderdtal „Vlaamse ontwikkelden” uit de 4de Divisie, die namens 50.000 soldaten - dat was hun eigen inschatting - „zelfbestuur” eisten. Eerst vroegen ze de toepassing van de taalwet in het leger, vervolgens eigen Vlaamse regimenten en toen de legerleiding alleen maar met sancties, pesterijen en discriminaties reageerde, een onafhankelijk Vlaams bestuur. Daarmee stond de Frontbeweging op dat moment een eind verder dan de „bestuurlijke scheiding” die de collaborerende activisten eisten. In de winter van 1917 klonken in de Frontbeweging revolutionaire geluiden als gevolg van de oorlogsmoeheid en de opwindende internationale gebeurtenissen, o.m. de Russische oktoberrevolutie. Toen in januari 1918 de activistische Raad van Vlaanderen de onafhankelijkheid van Vlaanderen uitriep, geraakte het Belgische establishment even in paniek. De Frontbeweging vreesde evenwel haar eigen schaduw. Ze duwde op de rem en dat had effect. Albert I, die zoals bekend persoonlijk het opperbevel voerde, had meer schrik van zijn

Fransdolle officieren dan van de Frontbeweging en weigerde elke fundamentele toegeving. De leiding van de Frontbeweging voerde van dat moment af de strategie van de spanning. Op 1 maart 1918 demonstreerden op hetzelfde moment in vijf divisies enkele duizenden soldaten. Dat was geen massabeweging, maar in de ogen van de legerleiding toch een onrustbarende haard van subversie.

Toen in de lente van 1918 het Duitse alles-of-niets offensief losbarstte en een doorbraak van het front dreigde, nam de leiding van de Frontbeweging waarlijk revolutionaire beslissingen. Ze stak de Rubicon over, schrijft Vanacker. Ten eerste verspreidde ze een richtlijn dat bij een doorbraak van het front de Vlaamse soldaten zich dienden over te geven liever dan zich terug te trekken op Frans grondgebied of zich te laten afslachten. Ten tweede stuurde ze een gezant over de linies met de opdracht contact te nemen met de activisten en bij de Duitsers na te gaan op welke voorwaarden de Vlaamse soldaten de wapens zouden neerleggen. Dat was zondermeer hoogverraad en in het Britse en Franse leger werden voor minder militairen naar de executiepaal verwezen. Maar toen in de 2de divisie velen desserteerden, krabbelde de leiding terug en verloochende ze de „sublimie deserteurs” die ze zelf over de linies had gestuurd. Ze beseftte dat haar eigen macht erg gelimiteerd was en dat het gros van de Vlaamse soldaten geen avonturen wenste. De voortdurende repressie van de legerleiding die echte of vermeende leden van de Frontbeweging liet verplaatsen, soms ook naar strafeenheden, heeft zeker ook een rol gespeeld in het tann van de invloed. Maar wat uit het boek van Vanacker vooral blijkt, is dat uiteindelijk de Frontbeweging noch de militaire overheid de zaken op de spits dreven. Misschien is dat wel de belangrijkste reden waarom het „uur van Vlaanderen” niet heeft geslagen aan de IJzer.

Bruno de Wever

D. VANACKER, *De Frontbeweging: de Vlaamse strijd aan de IJzer*, de klaproos, Gent, 2000, 480 p.

Titus Brandsma van binnen uit belicht

Dat heiligen ook in onze tijd nog populair kunnen zijn, en op zeer uiteenlopende wijze tot de verbeelding spreken, blijkt uit de literatuur die recentelijk verschijnt rondom Titus Brandsma (1881-1942). In 1985 werd deze Nederlandse karmeliet zalig verklaard en nu is het

wachten op zijn heiligverklaring, die volgens welingelichte kringen op handen zou zijn. Aan alle voorwaarden lijkt te zijn voldaan, want er is sprake van een fervente devotie die al lang niet meer beperkt blijft tot Nederland, maar ook een stevige voet aan de grond heeft gekregen in bijvoorbeeld de Verenigde Staten, Indonesië en de Filipijnen. Er zijn inmiddels ook verschillende - voor een heiligverklaring zo noodzakelijke - wonderen gemeld die aan de tussenkomst van Titus worden toegeschreven. Brandsma Parochies herinneren aan zijn werk als geestelijke, Brandsma Scholen aan zijn inspanningen voor het katholiek onderwijs, het Titus Brandsma Instituut in Nijmegen zet zijn werk voort op het gebied van de spiritualiteitsgeschiedenis en de Titus Brandsma Award is een internationale prijs voor moedige journalistiek. Op tal van manieren wordt zodoende de veelzijdige en inspirerende persoonlijkheid van Brandsma herdacht: als geestelijke, journalist, katholiek organisator, Fries voortrekker, wetenschapper en verzetsheld.

Brandsma werd in 1881 op een boerderij bij Bolsward geboren in een zeer vroom gezin: vijf van de zes kinderen zijn later ingetreden. Titus koos voor de orde der karmelieten, aangetrokken door de combinatie van actief en contemplatief leven en de mystieke traditie van deze orde. Na enkele studiejaar in Rome werd hij filosofieleraar in Oss. Daarnaast ontwikkelde hij zich als journalist: hij begon te schrijven in tal van bladen en werd hoofdredacteur van een plaatselijke krant. Opvallend waren ook zijn inspanningen voor de verbreiding van het Fries. Als secretaris van de mede door hem opgerichte Rooms Frysk Boun werkte hij mee aan het opzetten van een schriftelijke cursus Fries, de verspreiding van katholieke publicaties in het Fries en de bevordering van het onderwijs in het Fries in het algemeen. In 1938 zou hij een voornaam rol spelen bij de oprichting van de Fryske Akademy. In 1923 werd hij benoemd tot hoogleraar aan de in dat jaar opgerichte Katholieke Universiteit Nijmegen. Zijn leeropdracht was breed, hij doceerde o.a. geschiedenis van de wijsbegeerte, wijsbegeerte van de geschiedenis en geschiedenis der mystiek. Hij was zeer begaan met de katholieke identiteit van de instelling en door zijn onderwijs, onderzoek en publicaties, alsmede de organisatie van tal van bijzondere evenementen, gaf hij concreet gestalte aan deze identiteit. In